

Muzičko-scenska dela kompozitorke Vere Milanković

Aleksandra Paladin

Fakultet savremenih umetnosti, Beograd, Srbija
aleksandra.paladin@fsu.edu.rs

Sažetak

Muzičko-scenski opus Vere Milanković predstavlja oblast reprezentativnih ostvarenja ove autorke. Njegova vrednost se ne ogleda samo u prepoznavanju specifičnog stilskog jezika, već i u definisanju aspekata njegove komunikativnosti s auditorijumom, kao procesa koji se odvija kroz njen lični doživljaj pojma *muzička scena*. Spektrom interesovanja u oblasti muzičko-scenske umetnosti izrazila se kroz različite forme koje u domenu savremenosti tretira slobodno, dajući im mogućnost formalne transformacije. U tom smislu njene kompozicije ovog žanra istovremeno mogu biti kantata i mjuzikl, edukativni muzički projekat i televizijska emisija, koreografska poema i televizijski balet, poezija uz muziku i muzička drama. Takav koncept baziran je na unapred osmišljenom kompozitorskom postupku koji omogućava da forma bude adaptibilna u odnosu na muzičku scenu, ali i na umetničkoj invenciji da scena bude funkcionalno tretirana u odnosu na samo delo. Pomenuto je fokus rada usmerilo u pravcu definisanja autorkinog stvaralačkog odnosa prema muzičkoj sceni i komunikoloških kapaciteta njenih ostvarenja u odnosu na funkcionalnost muzičke scene. Ona muziku koristi kao sredstvo kojim, kroz različite nivoe izražajnosti te umetnosti, komunicira sa slušaocima. Taj proces doživljaja dela se ne odvija samo na nivou kompozitor-izvođač-slušalac, već ima znatno širi kontekst koji kompozicijama daje edukativni karakter. Takva vrsta analize omogućila je i da se o njenim ostvarenjima za muzičku scenu govori i kroz prizmu njihovih didaktičkih kapaciteta u kontekstu obrazovanja ili samoobrazovanja u oblasti umetnosti i muzike.

Ključne reči: Vera Milanković, muzička scena, muzičko-scenska dela, primenjena muzika

Uvod

U bogatom opusu kompozitorke Vere Milanković (Paladin, 2023)¹ dela komponovana za muzičku scenu predstavljaju značajne reprezentante njenog stvaralaštva. Od diplomskog rada, koreografske poeme *Anagnorisis* (1976) do poslednjeg muzičko-scenskog dela – operete *Iza operskih kulisa*, ovom žanru je posvetila značajan broj kompozicija. Interesantno je da je autorku muzička scena kreativno provocirala na različite načine. To je odraz imalo na umetničko istraživanje kroz različite vokalno-instrumente i muzičko-scenske forme kojima se stvaralački obratila, kao što su balet, kantata, muzička drama, igra za muzičku scenu i opereta, ali i kroz komponovanje muzike za različite vrste teatarskih umetnosti, koje se žanrovski mogu odrediti kao primenjena muzika.

¹ Ovaj rad je baziran na podacima iz lične stvaralačke dokumentacije Vere Milanković i Intervjuu koji je sa njom rađen 2023. godine (Paladin, 2023).

Rad je fokusiran na definisanje autorkinog stvaralačkog doživljaja pojmova *scena* i *muzička scena* kroz analizu njenih radova ostvarenih u domenu tog žanra. U tom smislu formulisana je i polazna hipoteza da Milankovićeva koristi tradicionalne žanrove modifikovane u stvaralačkom kontekstu savremenog doba u kome stvara. Iz nje proizlazi i pomoćna hipoteza da autorka savremenost ostvaruje ne samo u domenu muzičkog jezika, već stvaralačkog doživljaja pojmova *scena* i *muzička scena*, koja njenim kompozicijama daje multifunkcionalnost kroz različite scenske žanrove, od kojih neki pripadaju i medijskoj umetnosti. Pomenuto je nametnulo potrebu da se navedeni pojmovi definišu i analitički protumače, te kasnije prepoznaju kroz opus pisan za muzičku scenu ove kompozitorke.

Definisanje pojma muzička scena

Pojam *muzička scena* je izuzetno kompleksan i odnosi se na različite muzičke prakse. U širem smislu objašnjava scenski prostor na kome izvođači izvode neko muzičko delo, bez obzira da li je u pitanju koncertna dvorana, pozorište ili neka od alternativnih bina koja može biti u bilo kom enterijeru ili u eksterijeru (<https://subcultureslist.com/scene>). Takođe, koristi se i kao odrednica aktuelnih muzičkih dešavanja jedne sredine (na primer, savremena domaća muzička scena) kako bi se objasnile muzičke tendencije vremena o kome se govori. Može imati i uže značenje, kao sociološka kategorija, kao što su, na primer, urbana, dečija, lokalna muzička scena, itd. Posmatran u ovom smislu pojam je funkcionalan i koristi se kroz sve žanrove muzike.

U kontekstu razvoja društva tokom 20. i 21. veka može se pratiti razvoj koncepta muzičke scene. Pored njenog tradicionalnog vida, u današnje vreme je veoma aktuelna *medijska muzička scena*, koja se kao pojam odnosi na programski prostor u okviru koga se jedno delo emituje na programu radija i televizije. Savremeno, digitalno doba otvorilo je prostor i *virtuelnim muzičkim scenama*, koje su, posebno među mlađom populacijom, veoma popularne (YouTube, Spotify, Deezer, itd).

Odrednica *muzička scena* u vezi je i sa izvođenjem posebnih vrsta kompozicija. Pod tim se podrazumevaju muzičko-scenske forme koje su pisane za muzička pozorišta (<https://www.britannica.com/art/theatre-music>). To su opera, opereta, balet, mjuzikl, kao i drugi podžanrovi koji su proistekli iz njih, poput koreodrame,² različitih vrsta muzičkih instalacija³ i drugih. Prateći savremene tendencije izvođašta i mnoga vokalno-instrumentalna dela, pre svega oratorijumi i kantate pisani za *koncertnu scenu*, u različitim savremenim produkcijama doživljavaju novu izvođačku koncepciju, koja podrazumeva angažovanje praksi muzičko-scenskog teatra, kao što je upotreba scenskog

² Koreodrama je vrsta scenskog dela koje je u izrazu bazirano na igri (koreografiji), sa muzikom, najčešće bez reči. Jezik koreograme su pokret i igra. Pojedina dela sadrže govor, a neke predstave nemaju muziku (Zdravković, 2007: 780).

³ Muzičke instalacije deo su umetničkih instalacija, koje su bazirane na različitim izražajnim intervencijama koje umetnik koristi kako bi modifikovao percepciju publike, obogaćujući svoje umetničko delo novim značenjem (Bishop, 2005: 1).

pokreta solista i hora, angažovanje manjeg ili većeg igračkog ansambla, uz korišćenje funkcionalne scenografije, a povremeno čak i dekora.⁴ Savremena produkcija koncertata simfonijske, koncertantne, kamerne, solističke i druge muzike pisane za koncertne podijume doživljava u savremenom dobu i vizuelnu transformaciju, uz upotrebu atraktivne scenske rasvete, video-bimova, naratora, plesača i drugih vizuelnih elemenata koji nisu karakteristični za muzičke događaje ovakvog tipa.

Ako bismo dela pisana za koncertnu scenu označili kao kompozicije koje se doživljavaju slušanjem, a muzičko-scenska dela kao ostvarenja koja podrazumevaju aktivno slušanje i gledanje, sasvim novi koncept njihove percepcije ponudili su savremeni mediji. Radio kao auditivni medij izvođački je prostor u kome muzičko-scenska dela menjaju fokus publike u odnosu na njihovo teatarsko izvođenje. Slušanjem, usmerenost ka auditivnoj komponenti izostrava svest na muziku i menja njeno značenje. To je posebno karakteristično kod baleta, kao umetnosti kod koje pokret, kao izražajni jezik, često odvlači pažnju od same muzike. Ona se uglavnom doživljava u odnosu sa svoju primenu u baletskoj umetnosti, a ne kroz kompozicione elemente koji je oblikuju. Kroz program radija, bez slike, mnoga dela baletske literature dobila su veći značaj, jer se tek u takvim izvođenjima može u potpunosti doživeti njihova muzička izražajnost. Slično je i sa operskom umetnošću, koja kroz *radijsku scenu* dobija sasvim drugačiji zvučni kapacitet, rasterećen vizuelne ekspresije (*Sound art*) (Kahn, 2001).

Za razliku od radija, televizija nudi sasvim drugačiji koncept. Njen fokus na vizuelnoj atraktivnosti, kojoj značajno doprinosi i postupak montaže slike, čak i u direktnim prenosima, pažnju sa slušanja usmerava na gledanje. Smena kadrova koncerta iz koncertne dvorane, vizuelno izdvajanje soliste u odnosu na orkestar ili orkestarskih solista u odnosu na ceo ansambl, predstavljanje mimičke izražajnosti lica dirigenta i drugi postupci značajno utiču na oblikovanje utiska, koji se u koncertnoj sali ne može doživeti iz više razloga. Pre svega pozicija publike u odnosu na koncertni podijum je sasvim drugačiji. Kroz televizijski program gledalac je u poziciji da bude „deo” orkestra i da ima mogućnost da se brzo kreće iz jednog u drugi ugao scene. To ga aktivizira kao konzumenta i daje mu mogućnost da vidi ansambl, solistu i dirigenta iz perspektive koju u sali ne može da postigne. Na taj način televizija kao medij postaje nova muzička scena, koja u domenu percepcije aktivizira dela koncertne literature kroz vizuelnu prizmu.

Muzičko-scenska dela dobijaju sasvim novu izražajnost kada je u pitanju televizija kao medij (Nikolajević, 2015: 79). U kontekstu prepoznavanja novih vidova njihove afirmacije kroz medijsku umetnost, praksa prepoznaje nove medijske forme – operu za televiziju i televizijsku operu (Nikolajević, 2015: 79), kao i balet za televiziju i televizijski balet (Nikolajević, 2007: 93). Opera za televiziju i balet za televiziju jesu medijski formati koji nastaju prilikom direktnih prenosa operskih i baletskih predstava ili njihovog snimanja, a potom emitovanja u programu. To je televizijsko „prenošenje” teatarskih formi,

⁴ Jedno od najpopularnijih dela tog tipa je scenska kantata *Carmina Burana* Karla Orfa (Carl Orff) koja je doživela mnoga scenska izvođenja. Danas je u takvoj formi na repertoaru Srpskog narodnog pozorišta u Novom Sadu (<https://www.snp.org.rs/carmina-burana/>)

pri čemu gledalac, kao i kod prenosa koncerata, ima mogućnost da iz neposrednije perspektive prati dešavanja na sceni, među kojima su, umetničkim izborom reditelja, uz korišćenje različitih formata kadrova, izdvojeni najznačajniji trenuci dramske radnje (Nikolajević, 2015: 80) – solista koji peva ariju, duet, baletska varijacija solista ili duetska igra (*pax de deux*), itd.

Nasuprot njima, oblikovanje opere ili baleta za televiziju često u praksi podrazumeva primenu kompozicionog metoda koji se oslanja direktno na televizijsku tehniku. Taj proces na najbolji način tumači kompozitor Tomas Istvud (Thomas Eastwood), koji sugeriše da je za komponovanje ovakvih dela neophodno „da skript kamere bude izraz partiture” (Barnes, 2003: 2), što i konceptu *scene* koji se realizuje kroz televizijski medij daje sasvim novo, umetničko značenje, koje u potpunosti spaja jezik televizije i opere ili baleta.

Na osnovu svega pomenutog može se zaključiti da pojam *muzička scena* otvara mogućnost za izražavanje kroz različite kreativne forme, od kojih mnoge, u kontekstu savremenosti, poseduju kapacitete koji stvaraoциma omogućavaju umetničku fleksibilnost.

Vera Milanković – dela za muzičku scenu

Sagledavanje opusa pisanog za muzičku scenu kompozitorke Vere Milanković započinje od baleta, kao prve kompozicije koju je napisala u tom žanru. Potpoglavlja koja potom slede ne prate hronološki nastanak ostalih kompozicija, već su one grupisane na kantate, muzičko-scenske igre, operu i operetu i primenjenu muziku.

Balet

Dela koja bi se u širem kontekstu mogla označiti kao baleti, u opusu Milankovićeve koncipirana su kroz forme koje u svojim nazivima upućuju na mogućnost koreografskog oblikovanja na sceni. Među njima je i njeno prvo ostvarenje *Anagnorisis*, komponovano kao koreografska poema⁵ za simfonijski orkestar trojnog sastava. U svom konceptu osmišljeno je sa mogućnošću da može dvojako da egzistira – kao simfonijska kompozicija, koja ima umetnički potencijal da se samostalno može izvoditi na koncertnoj sceni i kao koreografska poema, čija muzika ima primenjenu ulogu u funkciji oživljavanja pokreta. Za nastanak dela kompozitorica je bila inspirisana bajkom *Mala vila* Grozdane Olujić, a sam naziv, *Anagnorisis*, preuzela je kao pojam „iz teorije književnosti, koji je uveo Sofokle, kao trenutak samospoznanje glavnog junaka u dramskom delu” (Paladin, 2023).

⁵ Pojam koreografska poema se koristi za delo koje je originalno komponovano kao balet, ali je na muzičkoj sceni prisutno i kao orkestarsko (<https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199579037.001.0001/acref-9780199579037-e-1378#:~:text=A%20piece%20of%20music%20originally,work%20in%20its%20own%20right>).

Kompozicija je premijerno koncertno izvedena⁶ u Velikoj dvorani Kolarčevog narodnog univerziteta⁷ 1978. godine. Godinu dana kasnije, dobila je svoj scenski medijski oblik u formi televizijskog baleta, čime je predstavljena i njena dramaturška funkcionalnost u kontekstu savremenih medijskih umetnosti.⁸ Koreografiju za taj projekat uradila je Lidija Pilipenko (Paladin, 2023). Činjenica da danas nema sačuvanog snimka, onemogućava konkretniju analizu u domenu sagledavanja televizijske verzije ovog dela i njegovog tumačenja iz aspekta umetnosti koja se izražava i jezikom medija.

Baletu se Milankovićeva obraćala i kroz nestandardnu muzičko-scensku formu koju je definisala kao kantata-balet. Tom opusu pripada i, kako ga je autorka nazvala, muzičko-scensko sećanje na obred – *Proleće* (1997), nastalo prema ideji Nenada Ljubinkovića, književnog istoričara i etnologa. Delo je izvedeno u Velikoj dvorani Kolarčeve zadužbine⁹ uz učešće ženskog hora i instrumentalnog noneta Srednje muzičke škole „Kosta Manojlović” iz Zemuna i šest igračica, za čiji je nastup koreografiju uradila Vera Ljubinković.¹⁰ Prema autorkinim rečima „*Proleće* je trebalo da bude prvo od četiri godišnja doba, srpskih obreda” koje je nameravala da komponuje, ali tu ideju nije stvaralački zaokružila, te je ostao samo jedan stav (Paladin, 2023). Koncept kantate-baleta kao forme nedvosmisleno je uputio na scensko izvođenje, koje je definisano i odabirom izvođačkog sastava koji uključuje i plesačice. Takvim konceptom ono menja tradicionalni izvođački pristup kantati i upućuje na preobražaj koncertne scene u muzičko-scenski prostor, u okviru koga će svoju izražajnost dobiti i pokret, osmišljen da svojom leksikom nedvosmisleno ukazuje na prolećni obred.

Shodno praksi istraživanja prostora u kome će njena dela na najbolji način dobiti svoju autentičnost, a koja će obeležiti ceo muzičko-scenski opus Vere Milanković, *Proleće* je izvedeno i na otvorenoj sceni, ispred Kuće Kralja Petra, na Senjaku, u Beogradu.¹¹ U autentičnoj scenografiji prirode parka koja se budi u proleće (maj mesec), ova kantata-balet dobila je sasvim novu izražajnost, kroz koju je obred, kao arhaični čin iz arhetipske folklorne tradicije, još snažnije predstavljen na sceni.

Kantate

Kantata, kao vokalno-instrumentalni žanr, predstavlja oblik koji se u opusu Vere Milanković pojavljuje kroz različite forme – kao kantata sa baletom, što je predstavljeno u prethodnom potpoglavlju, dečja kantata, kamerna kantata i scenska kantata. Ove odrednice delima je dala sama autorka, težeći da kroz njih bliže definiše izvođački apa-

⁶ Delo je izvela Beogradska filharmonija, 1978. godine. Dirigovao je gostujući dirigent iz Rumunije Emil Simon (Emil Simon). Koreografsku poemu je snimio Simfonijski orkestar Radio Beograda, a dirigovao je Mladen Jagušt (Paladin, 2023).

⁷ Danas Kolarčeva zadužbina.

⁸ Koreografska poema *Anagnorisis* je prikazana u okviru emisije „Muzički atelje”, koja je emitovana na drugom programu Radio-televizije Beograd (Paladin, 2023).

⁹ 5. decembra 1997. godine (Paladin, 2023).

¹⁰ Dirigovala je Jelena Brčarević (Paladin, 2023).

¹¹ 16. maja 1998. godine (Paladin, 2023).

rat svojih kompozicija. Prvo delo koje je komponovano u ovom obliku jeste kantata za dečiji hor i kamerni orkestar sa klavirom – *Igra žica i glasnica* (1982). Nastala je kao autorkina želja da deca kroz muziku i reč upoznaju gudački orkestar (Paladin, 2023).¹² Do danas, kompozicija je doživela nekoliko izvođenja, a u muzičkim školama se koristi i kao deo edukativne prakse, kroz koju se, pored savladavanja novih pojmova, deca uče i pravilnom pevanju, dikciji, fraziranju, disanju i drugim elementima koji su veoma važan deo vokalne tehnike.¹³ U domenu vokalno-instrumentalne muzike, ovo je hronološki prvo ostvarenje kojim je autorka zašla u svet umetničkog obraćanja edukaciji najmlađeg uzrasta, što će postati praksa koja će svoje reprezentе dobiti i u oblasti instrumentalne i vokalne muzike. Muzika i reč u kompoziciji podstiču i pokret, koji se samostalno nameće kao sugestivni izražajni element kroz koji se sadržajnije prati radnja. U tom smislu delo na koncertnom podijumu dobija muzičko-scenski izraz koji ga neposredno oživljava, dajući mu veću komunikativnost sa najmlađom publikom. *Igra žica i glasnica* je sasvim drugačiju izražajnost dobila televizijskom ekranizacijom iz 1984. godine (Paladin, 2023). Gudački orkestar i hor „Kolibri”, u jednostavnoj monohromnoj scenografiji studija obojenog u belo, ostvaruju međusobnu komunikaciju kroz pesmu, osmehe, pokret, ostavljajući utisak lepote pevanja i zajedničkog muziciranja. Kroz takav opšti ambijent učenje kroz muziku se odvija kao sasvim spontani čin.

Jedna od karakterističnih formi kantate je i kamerna kantata, kroz koju se Milanovićeva izrazila u dva dela. Kroz njih je moguće definisati i autorkin odnos prema pojmu „kamerna”, koji u njenom opusu ima specifično značenje. On se ne odnosi samo na izbor izvođačkog sastava – u prvom, *Plavi leptir* (2007) ansambl čine sopran, bariton, mešoviti hor flauta, dečji hor, klavir i dva glumca,¹⁴ a u drugom, *Srbija je ... Molitva, Tajna, Ljubav, Vera i Nada* (2013),¹⁵ kamerni hor, kamerni orkestar i solisti, već na činjenicu da je kroz navedena dva ostvarenja kamernost primenila kao stvaralački princip

¹² Premijerno je izveden u Velikoj dvorani Kolarčeve zadužbine 22. 05. 1983. godine, a na koncertu je nastupio Gudački orkestar studenata Fakulteta muzičke umetnosti iz klase Nade Kecman, i solisti violončelistkinja Sandra Belić i violinista Milutin Kosanović. Horom „Kolibri” dirigovala je Milica Manojlović.

¹³ *Igra žica i glasnica* je izvedena 17. marta 2016. godine u Velikoj dvorani Kolarčeve zadužbine, a izveli su je učenici MŠ „Dr Vojislav Vučković” u okviru proslave Dana škole. Dirigovala je Mirjana Nedeljković (*Igra žica i glasnica* <https://www.youtube.com/watch?v=rI0MMdIwjwq>).

¹⁴ Kompozicija je izvedena je u okviru manifestacije „Veliki školski čas” u režiji Dragana Ćirjanića. U izvođenju su učestvovali glumci teatra „Joakim Vujić” iz Kragujevca (Nepoznat autor, *Veliki školski čas u Šumaricama*). Delo je koncipirano u 9 stavova: *Nada* (bariton, dečji hor, flauta i klavir), *Dijagonala* (sopran, bariton, flauta i klavir), *Lebac sutra nemojte slati* (glumac i hor), *Bunar senki* (bariton, dečji hor i klavir), *Ova semlja je teška* (sopran i klavir), *Kad umiru deca* (bariton, dečji hor, mešoviti hor i klavir), *Pospremi kuću* i *Utehe nema* (glumica i glumac i mešoviti hor), *Neobeleženi glasovi* (bariton i klavir) i *Milost* (sopran, bariton, mešoviti hor i klavir) (Paladin, 2023).

¹⁵ Premijerno je izvedena 11. maja 2013, na koncertu Hora i Simofnijskog orkestar RTS. Solisti su bili Ileana Milić i Nenad Nenić, a dirigovao je Stanko Jovanović. Vera Milanović je na koncertu svirala oblagatni klavir (Paladin, 2023).

kroz koji je oblikovala zvučni prostor, kao svojevrsnu muzičku scenu za snažne stihove koji su je inspirisali. U tom smislu ona stvara i specifični muzički ambijent koji je ekvivalentan poetici njenog doživljaja poezije koja ju je inspirisala – stihovima Ričarda Bernsa (Richard Burns), u prvom, koji su posvećeni streljanim đacima u Kragujevcu, 1941. godine, i Desanke Maksimović, u drugom delu, u kome se bavi „oživljavanjem srpske građanske muzičke tradicije koja je, kao nacionalno obeležje, tokom dvadesetog veka, u velikoj meri ostala u dubokoj umetničkoj senci” (Paladin, 2023). Razloge za to treba tražiti i u činjenici da oba dela predstavljaju njen intimni, a ne samo stvaralački, već i opšte ljudski odnos, rodoljubivi, prema srpskim nacionalnim obeležjima, pre svega istoriji i muzici.¹⁶ U tom smislu može se zaključiti da autorka formu kamerne kantate koristi za dela koja u sebi nose duboki emocionalni pečat njene umetničke posvete događajima i temama koje su je inspirisale, kroz koju izražava posebnu stvaralačku emocionalnost. Kamernost doživljava kao deo umetničkog ambijenta, koji joj omogućava da se još snažnije izrazi muzikom, kao deo lične stvaralačke scene kroz koju proživljava teme koje su je inspirisale. Tom konceptu je na poseban način je doprinela činjenica da je *Plavi leptir* izveden na otvorenom, u Spomen-parku „Šumarice”, u Kragujevcu, koji potvrđuje da je autorka komponovanju pristupila unapred imajući u vidu činjenicu da će veliko srpsko stratište, na poseban umetnički način, biti pozornica i scenografija njenog snažnog emotivno ličnog dela. Isti efekat ostvaren je i kompozicijom *Srbija je ... Molitva, Tajna, Ljubav, Vera i Nada* na premijeri u Velikoj dvorani Kolarčeve zadužbine, čija je scena na specifičan način postala njegova umetnička apoteoza.

Formi scenske kantate pripada kompozicija *Kroz vasionu i vekove*, za soliste, hor i orkestar (2019), koja je inspirisana istoimenom knjigom Milutina Milankovića¹⁷. Rađena je kao njena adaptacija, kroz dijaloge glavnih protagonista – profesora i mlade studentkinje, prateći koncept istoimenog književnog dela, pisanog u vidu prepiske (Paladin, 2023). Ovako koncipirana, kantata poseduje sve strukturne kapacitete da bude izvedena sa elementima muzičkog pozorišta, uz pokret i glumu solista i aktivnije dramsko učešće hora na sceni.¹⁸ Ta ideja za komponovanjem u formi scenske kantate proistekla je iz njene prakse da muziku doživljava scenski multifunkcionalno. Prva verzija kompozicije

¹⁶ „Na poziv maestra Stanka Jovanovića komponovala sam kantatu zasnovanu na rodoljublju, koje u sebi sjedinjuje veliku snagu i nežnost, koje se, kao isprepletane niti, prenose sa pokolenja na pokolenje”. Za ovu kompoziciju autorka je odabrala stihove pet pesama Desanke Maksimović – *Molitva za jeretike, Srbija je velika tajna, Pesma, Verujem, Srbija se budi*. Kompozicija je posvećena stogodišnjici velikih srpskih pobeda i njenim junacima (Paladin, 2023).

¹⁷ Kompozitorka Vera Milanković i naučnik Milutin Milanković su u srodstvu. Njeno interesovanje za Milankovića, između ostalog, proizvod je njene želje za negovanjem kulture sećanja na značajne ljude koji su deo njene porodične tradicije o čemu je i ona sama govorila u više intervjuua (Paladin, 2023).

¹⁸ Ovo delo je koncertno izvedeno. Solisti su bili Mina Gligorić i Boris Papak. Oni su nastupili uz Simfonijski orkestar Umetničkog ansambla Ministarstva odbrane „Stanislav Binički”, a dirigovala je Katarina Božić, uz svedeni pokret koji je osmislio reditelj Aleksandar Nikolić (Paladin, 2023).

Kroz vasionu i vekove bio je istoimeni mjuzikl (2015), rađen kao ispitna predstava u okviru predmeta „Realizacija mjuzikla u funkciji integrisane nastave”, koji je Vera Milanković predavala na Fakultetu muzičkih umetnosti u Beogradu.¹⁹ Koncipiran za vokalne soliste i klavirsku pratnju, idejno osmišljen kao promocija knjige,²⁰ ovaj mjuzikl je jedan od žanrovski sličnih dela koja se mogu pronaći u njenom opusu. U kontekstu muzičko-scenske umetnosti to je odličan primer kako se jedan kompleksni žanr može pojednostaviti, bez negativnih uticaja na formu. Konceptualno je izuzetno funkcionalan u domenu edukativne prakse u oblasti muzike, muzičkog teatra, scenske postavke dela ovakvog tipa, scenske kretnje, organizacije muzičko-scenskih predstava, ali i sticanja vokalnih iskustava neophodnih za javnu scenu na kojoj se muzika izražava pevanjem. Za premijerno izvođenje mjuzikla *Kroz vasionu i vekove*, 2015. godine, Milankovićeve je koristila enterijer Kuće kralja Petra, u ulozi sale u kojoj se održava promocija knjige (za šta se ovaj prostor često i koristi), te postojeći ambijent upotrebljava kao scenografiju za svoje muzičko-scensko delo. Uvođenjem scenskog teatra u kontekst pedagogije, autorka je otvorila prostor ka novom tipu muzičke scene. On je kroz dobre primere pokazao da pozornica može postati i svaki ambijent koji korespondira sa sadržajem dela. U konkretnom slučaju, kompozitorka je velikoj sceni mjuzikla dala kamernost, pokazujući da se njena svrsishodnost može analizirati samo u funkcionalnosti u odnosu na umetničku formu, označavajući je kao muzičko-scensku igru.

Muzičko-scenska igra

U formi muzičko-scenskih igara Vera Milanković se izrazila kroz dela proistekla iz njene pedagoške prakse, nastala na osnovu iskustava procesa nastave u okviru koga je imala za cilj da studente upozna sa mogućnostima integracije sadržaja različitih predmeta. Neke od kompozicija tog tipa nastale su sa ciljem da predstave moguće koncepte savladavanja osnovnih muzičkih pojmova. Među njima je igra *S ove strane muzike* (2012), koju su premijerno i izveli studenti četvrte godine Odseka za muzičku pedagogiju. Delo čini osamnaest pesama čiji se tekstovi sastoje iz slogova solmizacije. Izvođenje muzičko-scenske igre, koju autorka označava i kao mjuzikl (Paladin, 2023)²¹ podrazumeva i aktivnu upotrebu pokreta, posebno u numerama u kojima se slušaoci upoznaju sa muzičkim instrumentima ili sa poslovima koji spadaju u sferu organizacije koncerta (na primer, razmeštanje stolica na sceni) (Kurteš, 2018). Namenjena muzičkoj edukaciji

¹⁹ Cilj predmeta je obučavanje studenata za integrativnu nastavu. Takav tip nastave podrazumeva povezivanje predmeta Muzička kultura ili Solfeđa sa nastavnicima nemuzičkih predmeta, u funkciji lakšeg savladavanja nemuzičkih pojmova „uz pomoć elementa mjuzikla: pevanja, glume i pokreta/plesa” (predmet pod nazivom Realizacija mjuzikla u funkciji integrisane nastave).

²⁰ Premijerno je izvedena u Kući kralja Petra, 29. juna 2015. godine, a repriza je bila 11. decembra iste godine, u Studentskom kulturnom centru (Paladin, 2023).

²¹ Imajući u vidu pre svega žanrovsko opredeljenje pesama koje su komponovane više u zvuku popularne, nego klasične muzike, zatim formu koju oblikuju songovi, kao i činjenicu da nastaju u okviru predmeta Realizacija mjuzikla u funkciji integrisane nastave, Vera Milanković ta dela najčešće naziva mjuziklima (Paladin, 2023).

pre svega najmlađeg uzrasta, kompozicija pored komunikativnog jezika koji je bliži žanru popularne nego klasične muzike, ima odlike dela koje omogućava da svaki prostor postane muzička scena – od učionice, sale za školske priredbe, školskog dvorišta, pa sve do koncertne dvorane.

Dve godine kasnije, 2014, na bazi ove kompozicije nastaje nova – *Potruga za blagom s ove strane muzike*, muzička igra koja je izvedena u dvorištu Kuće kralja Petra.²² Vera Milanković i ovoga puta pokazuje jedan od mogućih modela transformacije forme muzičko-scenskog dela u odnosu na mesto na kome se predstava igra. Ona veliki park pretvara u teren (scenu) koji je neophodno istražiti, uz pomoć mape, kako bi se došlo do blaga – odnosno znanja. Pitanja i odgovori usmeravaju pravac. Kod izbora scene ovakvog tipa publika dobija sasvim novu ulogu u odnosu na uobičajeni koncept i postaje sastavni deo muzičke igre. Ona se po terenu kreće zajedno sa izvođačima, odnosno, aktivno učestvuje u traganju za novim saznanjima. Ovakav koncept edukativan je sa više aspekata: pored novog muzičkog znanja, on kod najmlađeg uzrasta aktivira psiho-motoriku, aktivno uključuje pokret (hodanje, trčanje, kretanje uzbrdo i nizbrdo u odnosu na teren) podstiče istraživački duh, orijentaciju u prostoru itd. Igra je didaktički veoma slojevita i instruktivna i može biti odličan projektni zadatak u realizaciji međupredmetne integracije.

Formi muzičko-scenskih igara pripada i *Vodič kroz orkestar* (1990), nastao na osnovu klavirskih minijatura za najmlađe koje nose naiv *Dečje priče*.²³ Svaka od njih je na poseban način orkestrirana, u drugoj kombinaciji instrumenata – od dueta do celog orkestra, sa idejom da deca mogu da čuju različite zvučne boje.²⁴ Delo je premijerno izvedeno u Svečanoj sali OŠ „Josif Pančić” u Beogradu, uz Simfonijski orkestar MŠ „Vatroslav Lisinski” (Paladin, 2023). Podstaknuta dobrom reakcijom dece, Vera Milanković stvara novi *Vodič kroz orkestar* (1991), opredeljujući se da ovoga puta predstavi različite grupe instrumenata koje ga čine. Kompozicija je svoju promociju imala u Domu pionira,²⁵ uz ponovnu saradnju sa učenicima MŠ „Vatroslav Lisinski”.

Podstaknuta svojom kreativnom praksom da inovira i nadgrađuje svoja postojeća scenska dela, da ih modelira u kontekstu njihove nove pojavnosti na sceni, posle dve i

²² Režiju je za ovo izvođenje uradio Aleksandar Nikolić, a izveli su je studenti master studija muzičke pedagogije FMU (Paladin, 2023).

²³ Zbirku je nedavno reizdala izdavačka kuća „Čarobna frula”. Čine je 22 kratke kompozicije za klavir, neobičnog ali prijemčivog zvuka za decu, koja podstiče kreativnost i maštu. Kompozitorica Vera Milanković želela je da napravi spoj modernog i tradicionalnog i time očuva tradiciju. Zbirku upotpunjuju i raznovrsne ilustracije koje će, uz same kompozicije, pomoći mališanima da lakše i lepše uplove u svet muzike i sviranja klavira (Milanković, Zbirka kompozicija *Dečje priče*).

²⁴ Autorka je kompoziciju pisala kako bi je izveli učenici MŠ „Vatroslav Lisinski” iz Beograda. Prilikom orkestriranja se vodila idejom da svi instrumenti koje ima škola budu uključeni u delo (Milanković, *Vodič kroz orkestar*).

²⁵ Danas Dečji kulturni centar.

po decenije Milankovićeve stvara kompoziciju *Gusari iz kutije* (2016),²⁶ inspirisanu *Vodičem za orkestar*, sa promenjenim tekstom, koji priču povezuje u dramsku radnju. Zadržavajući ideju da publici predstavi grupe orkestarskih instrumenata, ona im daje uloge gusara i attribute mali, veliki, smešni itd. u skladu sa njihovom veličinom ili karakterom zvuka. Interesantno je da kompozitorica celokupnu priču gradi kroz radio kao medij, upućujući na njega kao na mogućeg moderatora vremena dokolice, čak i najmlađeg uzrasta. U slučaju ovog dela, to je devojčica (glumica Jelena Velkovski) koja je sama ostala kod kuće i koja se dosađuje sve dok u sobi ne pronade radio aparat. Tada počinje njena velika avantura sa gusarima (orkestarskim muzičarima, koje predvodi najveći gusar – dirigent), kroz koju je vodi voditeljka emisije Aleksandra Paladin (Paladin, 2023). Delimična scenska postavka ovog dela, koja je podrazumevala da se uz orkestar i dirigenta na sceni nađe i glumica, u ambijentu jednostavne sobe koja je simbolizovana trosedom i malim stolom i stilizovanim starim radio aparatom, svedoči o činjenici da vanmuzički elementi ne moraju biti spektakularni kako bi zadržali slušalačku pažnju najmlađeg auditorijuma. Autorkin kreativni koncept koji podrazumeva orkestarski ansambl na sceni, glumicu i voditeljku koja se čuje samo u *off*-u ali ne vidi na sceni, stvara slušnu iluziju kroz koju se znanje vizuelno ne nameće već se prima na sponatni način – slušanjem i razumevanjem. Ovo delo aktuelizuje i radio kao medij u konceptu obrazovanja (slušanja edukativnih emisija iz različitih oblasti), ali i samoobrazovanja (sticanja znanja bez primarne ideje o obrazovanju) što već kod najmlađe publike i njihovih roditelja skreće fokus na značajnu ulogu koju mediji mogu da odigraju u ukupnom vaspitanju svakog deteta.

Opera i opereta

Krugu edukativnih kompozicija namenjenih dečjem uzrastu pripada i opera-bajka *Rezonanca* (1990), osmišljena prema libretu koji tematski prati muzičku istoriju od srednjeg veka do impresionizma (Paladin, 2023).²⁷ Glavni likovi su Vila Rezonanca i Milica, u čijem se dijalogu u kome učestvuje i dečji hor, ostvaruje interakcija koja inicira i scenski pokret. Delo je premijerno koncertno izvedeno,²⁸ ali je njegov koncept pokazao i izrazitu funkcionalnost i van operске scene. U tom smislu kompozicija je formalno bliža obliku dečje kantate, koja zbog koncertnog izraza ima veću praktičnu primenu u odnosu na tradicionalnu operску scensku postavku. Zbog svoje kamernosti funkcionalna je i kao deo praktične nastave u muzičkim i osnovnim školama (predmet Muzička kultura), što je u praksi i realizovano. Ona daje mogućnost da se operска izražajnost (scenografija,

²⁶ Kompozicija je premijerno izvedena na BEMUS-u 2016. godine u Velikoj dvorani Kolarčeve zadužbine. Režiser je bio Aleksandar Nikolić. Simfonijskim orkestrom Umetničkog ansambla Ministarstva odbrane „Stanislav Binički» dirigovao je Pavle Medaković (Paladin, 2023).

²⁷ *Rezonanca* počinje uvodom iza koga slede odlomci koji nose nazive Srednji vek, Renesansa, Klasicizam, Romantizam, Impresionizam i Finale. Predstava je zamišljena da se na početku, kroz muziku, ispriča priča o *Rezonanci*, a da se potom sviraju i pevaju delovi svih epoha, uz objašnjenja karakteristika instrumenata, sa ciljem da se na kraju čuje cela opera (Paladin, 2023).

²⁸ Velika dvorana Kolarčeve zadužbine, 8. decembar 1990. godine (Paladin, 2023).

kostim, dekor, svetlo itd) realizuje u većoj ili manjoj meri, u skladu sa kapacitetima koje poseduje prostor u kome se predstava izvodi. Istovremeno podstiče i međupredmetnu korelaciju – Muzičke i Likovne kulture (oslikavanje scenografije, upoznavanje sa stilskim osobenostima likovne umetnosti različitih epoha, itd). Zahvaljujući tim karakteristikama *Rezonanca* je bila i preporučena za nastavu muzike od strane tadašnjeg Zavoda za unapređenje školstva (Paladin, 2023).

Opereta *Iza operskih kulisa* poslednje je muzičko-scensko delo Vere Milanković.²⁹ Iako ne pripada krugu edukativnih kompozicija, poruka libreta, koji autorski potpisuju Milanković i Aleksandar Nikolić, ima izrazito vaspitnu ulogu, pa se shodno tim osobenostima i ona može označiti kao edukativna. Priča, prema njenim rečima, „u velikoj meri zasnovana na komici, verbalnoj i fizičkoj, mnogim komičnim situacijama i komičnim likovima, parodirajući dobro poznate zgode i nezgode iza operskih kulisa, prepoznata je kao sadržaj za ‘porodični izlazak za sve od tri do 103 godine’” (Jakšić, 2023). Ljubav, zavist, mržnja, prijateljstvo, odgovornost, iskrenost i mnoge druge emocije mešaju se na sceni, težeći poruci da ljubav uvek pobeđuje.

Za razliku od drugih dela iz opusa Vere Milanković, opereta je jedino koje je namenjeno muzičkoj sceni i u tom konceptu je izvedeno, sa kulisama, kostimom, svetlom, scenografijom, dekorom, šminkom, uz orkestar koji je sve vreme vizuelno u drugom planu, ali je aktivni protagonista same radnje. Ovim ostvarenjem, u čijem izvođenju učestvuju profesionalni solisti – operski pevači, mladi vokalni izvođači, glumac i diplomirani muzički pedagog kao pevač, dobija se specifična karakterizacija likova, koja delu daje atmosferu koja je u potpunosti funkcionalna u domenu izvođaštva operete.

Parafraze na muziku različitih popularnih žanrova koje se lako prepoznaju imaju ulogu da komuniciraju sa publikom kao paradigma savremene muzičke realnosti. Taj postupak omogućava da se radnja prepozna van granica scenske rampe, kao paradigma trenutnog vremena u kome živimo, čime novi koncept dobija novu pojavnost – ne samo kao mesto, već kao snažna poruka da svako ima svoj život „iza kulisa”, i da svako od nas igra na svojoj životnoj sceni.

Primenjena muzika

Značajan deo opusa Vere Milanković pripada sferi primenjene muzike, kao vidu specifičnog izražavanja u okviru teatra kroz koji je iskazala i svoj odnos prema takvoj vrsti scene. Doživljavajući muziku kroz njenu komunikativnost sa gledaocima, ona je tretira kao kreativnog saradnika ostalim elementima pozorišta. U zavisnosti od dramske radnje i dramaturškog koncepta koji je muzika imala u predstavama, njeni radovi pripadaju instrumentalnoj i vokalno-instrumentalnoj muzici.

²⁹ Premijerno je izvedena 23. maja 2023. godine u Domu kulture Studentski grad. Režija: Natalija Stanković. Rad sa glumcima: Vesna Stanojević. Simfonijski orkestar Umetničkog ansambla Ministarstva odbrane „Stanislav Binički”, dirigent: Rade Pejičić. Solisti: Sofija Pižurica, Tamara Mitrović, Nadica Spasojević, Marko Kalajanović i Andrija Daničić (Paladin, 2023).

Za predstavu *Četiri priče iz Dekameron*³⁰ (1979) Kamernog teatra klasike iz Zagreba, komponovala je četiri madrigala (Paladin, 2023), a sferi vokalne muzike pripada i pet songova³¹ pisanih 1988. godine za Jugoslovensko dramsko pozorište, za predstavu *Šta to Kabuš pogrešno radi*³². Svaka pesma ima svoju funkcionalnost u kontekstu dramaturgije. Iako madrigali istorijski ne pripadaju istoj epohi, predstavljaju svojevrsno ozvučavanje *Dekameron*, muzika je u drugoj predstavi koncipirana kao „neka vrsta slike iz života” (Paladin, 2023). Numere i tekstom i muzikom komuniciraju sa publikom, što je bilo u i funkciji koncepta interaktivne druge predstave u kojoj su gledaoci postajali deo radnje, što je za tadašnje vreme domaćeg dramskog teatra bilo u potpunosti inovativno. Istom krugu muzike pripada i sedam pesama, koje je napisala za dečju predstavu *Guliverova putovanja* (2020) Malog pozorišta Duško Radović. Njihova uloga je da dinamiziraju dramsku radnju, ali i predstavljaju njena aktivna odmorišta u funkciji gradiranja priče.³³

Pored pevanih numera, Milankovićeva komponuje i instrumentalnu primenjenu muziku koja na teatarskoj sceni ima sasvim drugačije značenje. Ona može biti zvučna slika atmosfere dela, kao što je to zvuk solo flaute u predstavi *Divlja patka*³⁴ (1991) Narodnog pozorišta iz Vršca, ili imati znatno složeniji pozorišni koncept u kome postaje i nosilac dramske radnje. U tom smislu, jedan od najvećih pozorišnih projekata za koji je bila angažovana kao kompozitorica, jeste predstava *Milanković* (2013),³⁵ Opere i teatra Madlenijanum, iz Zemuna, u kojoj je opisan život čuvenog naučnika Milutina Milankovića.³⁶ Predstavu je režirao Aleksandar Nikolić, sa kojim je autorka često sarađivala. Poznat po rediteljskim zahvatima koji u realizaciji dela na sceni maksimalno angažuju ceo ansambl, on je u ovom ostvarenju kompozitoricu afirmisao ne samo kao tvorca muzike, već i kao aktivnog izvođača na sceni, kao pijanistkinju, koja učestvuje u dramskoj radnji i ostvaruje dijalog sa glumcima. Za razliku od prakse drugih predstava, muzika je

³⁰ U režiji Janka Marinkovića.

³¹ Termin „song” koristi Vera Milanković u opisu svog dela (Paladin, 2023).

³² U režiji Olge Savić.

³³ Predstavu je režirala Isidora Gončić. Songove je za matricu snimio Dečji hor Dečjeg kulturnog centra Beograda. Dirigovala je Nevena Ivanović (Paladin, 2023).

³⁴ U režiji Olge Savić.

³⁵ Kompozitorica Vera Milanković i naučnik Milutin Milanković su u srodstvu. Njeno interesovanje za Milankovića, između ostalog, proizvod je njene želje za negovanjem kulture sećanja na značajne ljude koji su deo njene porodične tradicije o čemu je i ona sama govorila u više intervjuva (Paladin, 2023).

³⁶ „Milutin Milanković, koji je iz slavonskog sela Dalja, preko Beča gde je doktorirao na tehničkim naukama i počeo da gradi uspešnu karijeru građevinskog inženjera, patriotski odabrao Beograd kao mesto gde će se baviti naukom samo sa papirom i olovkom u ruci i gde će podučavati mlade ljude. Milanković je došao do izuzetnih otkrića u oblasti nebeske mehanike, postao član Srpske akademije nauka i umetnosti, mnogo doprineo ugledu srpske nauke u svetu (postavši i najcitaniji srpski naučnik), ali se u oblastima umetnosti premalo govorilo o njegovoj vanserijskoj ličnosti. Predstava 'Milanković' Opere i teatra 'Madlenianum' dala je svoj doprinos ispravljanju te nepravde i približavanju ličnosti Milutina Milankovića svojoj publici.” (Predstava *Milanković*)

u „biografskoj muzičkoj drami” tretirana kao poseban lik na sceni, koji komentariše, uobličava, dinamizira i daje karakter pozorišnoj igri. U pojedinim dramskim situacijama koncept muzike u odnosu na scenu baziran je na iskustvima koja su karakteristična za nemi film, kod koga je muzika korišćena umesto reči. Takav koncept promenio je i tradicionalnu ulogu muzike u teatarskoj formi, čemu je posebno doprineo odnos kompozitorke prema sceni uopšte i njena profesionalna „praktičnost”. Ona je bazirana na ostvarivanju njene funkcionalnosti u odnosu na tekst, bez ideje da piše *samo* muzičku podlogu, koja će svojim zvukom obojiti određenu dramsku situaciju, što predstavlja originalni postupak koji autorka koristi.

Domenu primenjene muzike pripada i sinteza poezije i muzike na muzičko-dramskoj sceni, koja Veru Milanković inspiriše kao posebno polje teatra. Prvo delo tog žanra, *Samoća* (1990), koncipirano je kao mono-pesnička forma, a bazirano na stihovima Milana Rakića. Konceptualno je osmišljeno kao pozorišna forma u okviru koje glumac (Ivan Jagodić) govori poeziju uz muziku, koja postaje sugestivni dramski element i nije u funkciji atmosfere. Njena uloga je dramatizovanje različitih raspoloženja, te se i ovoga puta zvučno doživljava kao zaseban karakter na sceni. Rakićeve stihove Milankovićeva je ozvučila *Prelidima za klavir*, istovremeno se pojavljujući i kao izvođač. Interakcija glumca i pijanistkinje omogućava specifičnu sintezu govora i muzike, te oni postaju neraskidivo povezani u celinu. Time je postignut efekat kod koga stihovi i muzika zvuče kao da su deo umetničkog procesa istog umetnika. Scena u tom smislu postaje intimni prostor u kome oni oblikuju novo umetničko delo (Paladin, 2023).

Istom krugu ostvarenja pripadaju i *Šekspirovi soneti* (2014). Osmišljeni su kao teatarska forma koju je autorka označila kao muzičku dramu. Taj koncept ne treba posmatrati iz perspektive epohe romantizma, već iz aspekta prožimanja reči i muzike, kod koje se tekst doživljava kao „kratak monolog koji u sebi poseduje oštar unutrašnji sukob” (Paladin, 2023) što upućuje da se reč *drama* odnosi sadržaj teksta, a *muzika* na izražajno sredstvo koje treba da podcrta snagu reči. U toj interakciji poezija i muzika imaju podjednaku ulogu, s tim što, za razliku od *Samoće*, tumači soneta jesu različiti glumci, a boje njihovih glasova doprinose spektru govorne izražajnosti. Interpretirani na ovaj način soneti dobijaju na dramatizaciji, te njihovo izvođenje uz muziku daje utisak dramske zaokruženosti.

Kao i u mnogim, ne samo muzičko-scenskim delima i u ovom se kompozitorka pojavljuje u ulozi izvođača muzike na sceni, prema konceptu koji je osmislio reditelj Aleksandar Nikolić (Na sceni „Raša Plaović” [...], 2014).³⁷

³⁷ U podeli su bili Svetlana Cicović-Bojčević (Amor), Pavle Jerinić (Crni vitez), Andrijana Oliverić (Crna dama), Dubravka Kovjanić (Lepi mladić), Milan Pajić (Kraljica), Jelena Matijašević (Paž), Miloš Jelisavac (Beli vitez), Ana Stojanović (Bela dama), Stevan Piale (Pastir), Jelena Velkovski (Pastirica), Tamara Pjević (Devojka) i Vanja Mijailović (Mladić) (Na sceni „Raša Plaović» [...], 2014).

Zaključak

Predstavljeni muzičko-scenski opus Vere Milanković reprezent je njenog autorskog odnosa prema muzičkoj sceni. Iako većinom kompozicije nose tradicionalne nazive žanra, koncept oblikovanja ukazuje na novi tretman koji doživljavaju u kontekstu savremene muzičke scene. U odnosu na samo značenje termina *muzička scena*, Milankovićeva *scenu* doživljava kao prostor na kome njena muzika postaje umetnost, što je stvaralački postupak usmerilo u pravcu da žanr tretira konceptualno mobilno, dajući mu time mogućnost da bude fleksibilan za različite načine pojavnosti pred publikom. U tom smislu, način njenog kompozitorskog promišljanja možemo definisati kao proces koji je usmeren ka multifunkcionalnosti dela. To kompozicijama daje prostor da istovremeno mogu biti tretirane kao kantata i mjuzikl, edukativni muzički projekat i televizijska emisija, koreografska poema i televizijski balet, poezija uz muziku i muzička drama itd. Princip jednostavne adaptacije muzičkog-scenskog ostvarenja deo je stvaralačkog koncepta koji je baziran na doživljaju muzičke scene kao medijskog prostora u okviru koga kompozicija komunicira sa širokim auditorijumom. Pomenuto potvrđuje i njena konstatacija da, na primer, *Rezonancu* i *Vodič kroz orkestar* treba pratiti kao muzičku radio-dramu (Paladin, 2023), što ukazuje na činjenicu da zvučnu sliku svojih dela promišlja iz aspekta auditivnih medija, koji percepciju usmeravaju ka kreativnom primanju informacija. Medijska scena radija za nju je provokativna u onoj meri u kojoj radio-aparat postaje i jedan od glavnih likova u delu *Gusari iz kutije*. Istovremeno, ona je doživljava kao neuobičajeni scenski prostor kroz koji muzika dobija specifičnu pojavnost uslovljenu slušalačkim fokusom na zvuk. U tom smislu, veoma je interesantan i kompozitorčin izbor izvođača koji su premijerno ili za potrebe snimanja izvodili njena dela. To se posebno vidi kod vokalnih umetnika sa kojima je saradivala, čiji je način izvođenja karakterisala odlična intonacija, interpretacija, bez vibrata, sjajna dikcija i prirodni smisao za fraziranje. Kao pradiigma takvog načina pevanja može se označiti njena saradnja sa horom „Kolibri” i dirigentkinjom Milicom Manojlović, koja je podrazumevala negovanje specifične čistote pevanja kod dece, koju je Milankovićeva očekivala i od profesionalnih izvođača sa kojima je saradivala, a koja bi se konceptualno mogla označiti i kao poseban *stil pevanja* njenih dela.

Sveukupno sagledan muzičko-scenski opus Vere Milanković predstavlja i sintezu svih njenih profesionalnih stremljenja kojima je težila tokom čitavog stvaralačkog puta, pa i danas. On je slika njenog odnosa prema muzičkoj sceni, oblikovanog ne samo kroz kompozicije, već i kao praksa dugogodišnjeg pedagoškog procesa u okviru koga se iskristalisalo iskustvo u tom domenu, oblikovano u radu sa savremenim generacijama. Vođena idejom da muzika kao umetnost treba da komunicira sa publikom, ona je delima za muzičku scenu pokazala stvaralačku kreativnost koja novim generacijama kompozitora treba da bude smernica u pravcu promišljanja koncepta savremenosti scene uopšte, model kako se on može realizovati kao koncertna scena, kamerna scena, medijska muzička scena, radijska scena, virtuelna muzička scena, televizijska scena, ali i kroz nove forme, koje mogu predstavljati bazu za dalja istraživanja različitih izražajnih mogućnosti muzike, usmerenih prema širokom spektru publike različitih generacija.

Literatura

- Antonijević, Vasilija (2024, februar 2). Milanković. Madlenianum Opera & Theatre. <https://operatheatremadlenianum.com/milankovic>
- Barnes, Jannifer (2003). *Television Opera*. Woodbridge: The Boydell Press.
- Bishop, Claire (2005). *Installation Art a Critical History*. London: Tate.
- Choreographic Poem (2024, januar 29). In: Alison Latham (Ed.), *The Oxford Companion to Music*. Pristupljeno 29.01.2024. sa <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199579037.001.0001/acref-9780199579037-e-1378#:~:text=A%20piece%20of%20music%20originally,work%20in%20its%20own%20right>
- Goodwin, Noël (2024). Theatre music. In: J. Abella et al. (eds.), *Britannica*. <https://www.britannica.com/art/theatre-music>
- Zdravković, Milovan (2007). *Rečnik osnovnih pozorišnih pojmova* (II dopunjeno izdanje). Narodno pozorište u Beogradu: Kiz Altera.
- Jakšić, Lidija (2024, februar 13). *Izvođenjem dela „Iza operskih kulisa”, Vere Milanković – posle 85 godina na sceni opereta domaćeg autora*. RTS. <https://www.rts.rs/lat/magazin/kultura/kultura/5201951/opereta-iza-operskih-kulisa-vera-milinkovic.html>
- Kahn, Douglas (1999). *Noise, Water, Meat – A History of Sound Art*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- chrome-extension://efaidnbmnnnibpajpcjglefindmkaj/https://monoskop.org/images/0/07/Kahn_Douglas_Noise_Water_Meat_A_History_of_Sound_in_the_Arts_1999.pdf
- Карл Орф (2024, januar 29). Кармина бурана. Srpsko narodno pozorište. <https://www.snp.org.rs/carmina-burana/>
- Kurteš, Aleksandra (2018, mart 13). S one strane muzike. *Politika*. <https://www.politika.rs/scc/clanak/399994/S-one-strane-muzike>
- Milanković, Vera (2023, februar 13). *Igra žica i glasnica*. <https://www.youtube.com/watch?v=rI0MMdIwjwg>
- Milanković, Vera (2023, februar 15). *Dečje priče*, zbirka kompozicija. Čarobna frula. <https://www.carobnafrulaizdavstvo.com/ci/proizvodi/zbirke-pesama/zbirka-kompozicija-za-klavir-decje-price-autor-vera-milankovic>
- Music-scene (n.d.). In: Cambridge dictionary. Pristupljeno 29.01.2024. sa https://dictionary.cambridge.org/example/english/music-scene#google_vignette
- M.B. (2023, februar 5). Na sceni „Raša Plaović” premijerno izvedena predstava „Šekspir: soneti”. Narodno pozorište u Beogradu. <https://www.narodnopoziroiste.rs/lat/vesti/na-sceni-rasa-plaovic-premijerno-izvedena-predstava-sekspir-soneti>
- Nepoznati autor (2007, oktobar 22). Veliki školski čas u „Šumaricama”. *Politika*. <https://www.politika.rs/sr/clanak/6049/Veliki-skolski-cas-u-Sumaricama>
- Nikolajević, Snežana (2015). *Muzika i televizija . Umeće i/ili umetnost*. Kragujevac: FILUM.
- Paladin, Aleksandra (2023). *Intervju sa Verom Milanković*, rađen 21. juna 2023.
- Предмет (2023, фебруар 15). Реализација мјузикла у функцији интегрисане наставе. Приступљено 15. 2. 2023, са: <http://www.fmu.bg.ac.rs/studije/studijski-programi/predmet/?id=8532>

Subculturelist (2024, januar 29). *Scene*. In: *Subcultures*. Pristupljeno 29.01.2024. sa <https://subculturelist.com/scene>

MUSIC FOR THE STAGE BY THE COMPOSER VERA MILANKOVIĆ

Vera Milanković's oeuvre of music for the stage is a field of representative accomplishments. Its value is reflected in the recognition of a specific stylistic language and in defining the aspects of its communicativeness with the audience. Based on this, it is possible to talk about the didactic features of the analyzed works, which can achieve their functionality off the stage, in the context of education or self-education in the field of art and music. As a composer, Vera Milanković expressed her interest in the field of music for stage art through different types of arts of that type. The author uses personal musical expression not only as a recognizable musical language but also as a means to communicate with listeners through different levels of expressiveness of that art. That process of experiencing the work does not take place only at the level of composer-performer-listener. Still, it has a much wider context that gives the works of that author an educational character.

Keywords: Vera Milankovic, music scene, music for the stage, incidental music